

Kopland - Troost van de poëzie

In mijn ogen is Rutger Kopland (1934) één van de dichters in Nederland die niet alleen in staat is mooie gedichten te schrijven, maar ook de gave heeft onder woorden te brengen wat poëzie is en wat ze voor ons leven kan betekenen. Zijn formuleringen zijn soms zo diepgravend, dat ze feilloos aan de oppervlakte brengen waar het in ons leven om gaat. Dat heeft zeker ook te maken met het beroep dat hij heeft uitgeoefend: psychiater. Hij ziet ook zelf een nauw verband tussen zijn psychiatrische praktijk en zijn dichtkunst, ofschoon het twee ambachten zijn, zoals hij zelf zegt. Een van zijn mooiste boeken is 'Mooi, maar dat is het woord niet' (1989), waarin hij speels met gedichten van andere dichters omgaat en de betekenis van hun gedichten probeert te begrijpen.

Zonder een diepgaande studie van de poëzie van Kopland gemaakt te hebben, selecteer ik een aantal teksten van hem, die betrekking hebben op zijn visie op de wereld en op de functie van de poëzie hierin.

1. De visie van Kopland op de wereld

De wereld moet voor ons vertaald worden, willen we ons hierin kunnen oriënteren. Filosofen zouden zeggen: de mens is een taaldier, dat zijn weg in het leven alleen kan vinden, als hij ingebed en ingewijd wordt in de collectieve wereld van betekenissen. Zonder dat zouden we 'stomme' baby's gebleven zijn. We raken thuis in die wereld door ons op te sluiten in het 'harnas' van het alledaagse, waarin we alleen dingen zien die we verwachten. Hier stellen we geen vragen over en we verwonderen ons er ook niet over. Alles is vanzelfsprekend en tot op zekere hoogte voorspelbaar. Maar er is een kleine marge van vrijheid, die ons ontvankelijk maakt voor wat anders is dan we gewend zijn. Er is een mogelijkheid om aan de vaste gewoonten te ontsnappen en nieuwe bindingen in het leven aan te gaan. Kopland noemt dit 'in de beweging van de tijd leven', 'de kunst om op te gaan in de stromen van de tijd'. Hiervoor moeten we het idee loslaten, dat we een autonoom ik zouden bezitten, die als het ware boven ons leven zweeft. We staan niet boven het leven, maar zijn er steeds op andere wijze mee verbonden. We zijn deel van de wereld en nemen er aan deel. Het woord 'ik' betekent daarom voortdurend iets anders, naargelang de situatie waarin we verzeild zijn geraakt.

De levenskunst die Kopland voorstaat is de steeds dieper gaande ontdekking van de geheimen van de wereld. Dat kan op twee manieren, die beide hun eigen waarde hebben: de wetenschappelijke nieuwsgierigheid en de poëtisch blik. De eerste is het terrein van de rede, waarin oorzaak en gevolg een grote rol spelen. De tweede ligt op het terrein van de kunst, waarin de verbeelding, van de creatieve blik de hoofdrol speelt. Deze laatste richt zich op de wereld die we niet kunnen begrijpen en toch niet los kunnen laten. We formuleren hierover 'superieure leugens', waarvan we weten dat het leugens zijn, maar die we toch nodig hebben als troost.

1.1. Een lichaam dat leert spreken

De wereld van de mens staat en valt met taal. Ons lichaam met zijn zintuigen leert ons, hoe de wereld in elkaar zit. Maar het kan dit alleen door de taal. Zonder taal zouden we 'stomme' baby's gebleven zijn.

'Mijn ervaring heb ik opgedaan, ja wanneer, eigenlijk al voor ik bestond, ik heb haar meegekregen als bevruchte eicel, als een organisme, als een uitdijend universum van moleculen, een lichaam dat tussen andere lichamen terechtkwam, die het voedden, betastten, aankeken, omgaven met hun geuren, het toespraken met kirrende geluiden, met woorden tenslotte. Dat lichaam werd ik en het spreekt. Een lichaam dat de wereld leerde kennen met de mond, de maag, de darmen, de huid, de ogen, de neus, de oren, de betekenis leerde kennen van smaak, honger en dorst, van streling en pijn, licht en schaduw, kleuren en vorm, geuren, geluiden, kortom heel die materiële wereld waarin dit lichaam moet leven, inclusief zijn eigen

materie. Het is vreemd te bedenken dat ik niet zou weten dat deze wereld er is zonder dat mijn lichaam geleerd had deze wereld te vertalen in taal. De wereld zou onvoorstelbaar zijn. Ik zou een baby zijn gebleven en mijn leven alleen nog te danken hebben aan mensen die de wereld kennen via de taal' (Kopland R. 1989,84)

1.2. Thuis in de wereld van de vanzelfsprekendheden

Wij komen in een wereld terecht, die reeds voor ons in kaart is gebracht. Wij voelen ons hierin thuis, omdat alles ons bekend voorkomt, zoals we het geleerd hebben. Als we niet oppassen, wordt die wereld een harnas, een vesting, waarin we ons kunnen verschuilen en kunnen wapenen tegen het onbekende.

'Wij willen het gevoel hebben tot de wereld te behoren; met een voortdurend besef van buitenstaanderschap, van tijdelijkheid, eindigheid, ijdelheid valt niet te leven. Onze wereld is in kaart gebracht en wij kennen onze plek op die kaart. Wij kijken om ons heen en zien wat we verwachten. De geleerden, de denkers, de krant, de buurthuisverslagen, de reclame nemen de twijfels voor ons weg. Wij voelen ons thuis. Maar toch, hoe zou het zijn, als we geen vragen meer zouden stellen, niet meer zouden twijfelen, niet meer ontvankelijk zouden zijn voor wat anders is dan verwacht?' (Kopland R. 1989,110-111)

'Er is een droom van autonomie. Ik denk dat die droom te maken heeft met een toestand waarin wij nog zo weinig door de dingen waren aangeraakt, nog zo weinig op onze omgeving afgestemd, dat alles nieuw was, alles onverwacht, onvoorspelbaar en toevallig..Alles moest nog verteld worden, van iedere stap geleerd. Later heeft alles zijn plaats gekregen in onze ervaring; wij verbazen ons nog over weinig, het meeste is afgerond en spreekt vanzelf. Men denkt: de dingen zijn nu eenmaal zoals ze zijn omdat men is opgenomen in het systeem van interpretaties. Dit laatste is van levensbelang. Men kan niet jong, onervaren en volstrekt afhankelijk blijven: de wereld en wijzelf moeten tot op zekere hoogte voorspelbaar en vanzelfsprekend worden. Maar er blijft een marge van vrijheid. Wij kunnen blijven inzien dat de mens niet alleen afhankelijk is van zijn omgeving en van zijn aanpassing daaraan, maar dat hij tevens deze omgeving zelf maakt'. (Kopland R. 1996,154,155-156)

1.3. De kunst om in de tijdelijkheid van het moment te leven

De mens beschikt over de mogelijkheid om te vluchten in het verleden of in de toekomst. Het is een kunst om in het heden, in de tijdelijkheid van het moment te leven.

'De dichter die ik hier citeer is Octavio Paz...Hij is ook degene die de paradoxale tegenpool levert van de notie 'uitgang/ontsnapping'. Paz is namelijk langdurig geobsedeerd geweest door het 'heden', dat woord symboliseert voor hem het verlangen om niet in het verleden of in de toekomst te leven, maar om in de beweging van de tijd zelf te leven; dat klinkt eenvoudig, maar het is een hele kunst om in de tijdelijkheid van het moment te bestaan, om op te gaan in de stromen van de tijd. En zie hier de eerste paradox: ergens uit te willen ontsnappen en tegelijkertijd ergens in te willen opgaan' (Kopland R. 1989, 76)

1.4. Het ik gevangen in de taal

Er is een droom, dat we over een autonoom ik zouden beschikken, die op een afstandje naar ons kijkt. Dat is eigenlijk een abstract standpunt, want hoe meer we in het leven opgenomen zijn, des te meer is ons ik met de wereld verweven. Wat is het 'ik' eigenlijk anders dan een woord uit onze taal?

Het woord 'ik'

'Met onze taal kunnen we zeggen: dit ben ik. Maar wie dit zegt, weet dat het woord 'ik' maar een woord is, dat het onverschillig universum zich van onze taal niets aantrekt, dat het woord 'huid' ook maar een woord is, enzovoort enzovoort. Wie is dat dan, die ik, wat zeg ik als ik 'ik' zeg? Ik ben een bewoner van iets dat mij bewoont, ik omhels iets dat mij omhelst, ik ben de deelnemer aan iets dat deelneemt aan mij, ik ben de vraag wie ik ben, zegt het gedicht. Mocht ik worden gezocht, mocht de vraag worden gesteld wie ik ben, dan moet men mij zoeken in dit gedicht, een preciezer adres dan een adres in de hemel of op aarde. In die woorden 'hemel' en 'aarde' vindt men mij niet' (Kopland R. 2003, 142)

De droom van een autonome kern

'Er is een droom, de droom van de wetenschappelijke onderzoeker, de droom van de journalist, de droom van de dichter, de droom van de buurvrouw, dat wij mensen ons buiten de werkelijkheid zouden kunnen bevinden, er niet in opgenomen kunnen zijn, er niet door bepaald, gericht en geconditionneerd. Er is een droom dat wij over een autonome kern zouden bezitten die ons in staat zou stellen 'alleen maar te kijken, te observeren', alleen maar de naakte feiten te registreren. Het is de droom van een superieur gezichtspunt, van waaruit alles duidelijk is [...].

Er is een droom van autonomie. Ik denk dat die droom te maken heeft met een toestand waarin wij nog zo weinig door de dingen waren aangeraakt, nog zo weinig op onze omgeving afgestemd, dat alles nieuw was, alles onverwacht, onvoorspelbaar en toevallig..Alles moest nog verteld worden, van iedere stap geleerd. Later heeft alles zijn plaats gekregen in onze ervaring; wij verbazen ons nog over weinig, het meeste is afgerond en spreekt vanzelf. Men denkt: de dingen zijn nu eenmaal zoals ze zijn omdat men is opgenomen in het systeem van interpretaties. Dit laatste is van levensbelang. Men kan niet jong, onervaren en volstrekt afhankelijk blijven: de wereld en wijzelf moeten tot op zekere hoogte voorspelbaar en vanzelfsprekend worden. Maar er blijft een marge van vrijheid. Wij kunnen blijven inzien dat de mens niet alleen afhankelijk is van zijn omgeving en van zijn aanpassing daaraan, maar dat hij tevens deze omgeving zelf maakt'. (Kopland R. 1996, 154, 155-156)

1.5. De wereld ontcijferen via rede en verbeelding

Als alles is, zoals we het verwachten, dan missen we de wetenschappelijke nieuwsgierigheid en de poëtische blik. Om diep in de wereld waarin wij leven door te kunnen dringen heeft volgens Kopland de mens twee mogelijkheden tot zijn beschikking: een conventionele rationaliteit en een explorerende rationaliteit. Een conventionele rationaliteit (ook wel conservatieve genaamd) is aan het werk op het terrein van de wetenschap. Hier gebeurt alles volgens de vaste regels van de logica, d.w.z. volgens conventies die in de wetenschappen zijn afgesproken. De wereld wordt hierdoor inzichtelijk en grijpbaar. We danken hieraan onze hoogtechnische maatschappij. Kopland is hier door zijn vak als psychiater nauw bij betrokken. Maar we leven ook nog in een

andere wereld die we niet op deze wijze kunnen benaderen. Hier opereert de explorerende rationaliteit. Het gaat om een wereld die we niet kunnen kennen en waar we toch in door willen dringen. Hier heerst de logica van de verbeelding die niet opereert vanuit een logische taal, maar vanuit een symbolische en metaforische taal. Veel mensen zijn voor deze onbekende werkelijkheid niet ontvankelijk. Het ervaren van poëzie en het maken hiervan is een van de wijzen, waarop de explorerende rationaliteit zich manifesteert. Ze laat de gangbare beelden van het leven los en opent het zicht op de geheimen van de wereld die niet op te lossen zijn. Hier ligt ook het moment van de vooruitgang in een cultuur, want zonder het irrationele zoeken en tasten is geen voortgang mogelijk.

‘In de dagelijkse conventie verstaat men onder redelijkheid veelal niet meer dan een manier van denken en argumenteren waarmee ons bestaan overzichtelijk en inzichtelijk wordt gehouden. We moeten toch het gevoel hebben de wereld te kunnen grijpen en begrijpen. Dit soort redelijkheid moet men niet verslijten voor dé redelijkheid. Naast de conserverende redelijkheid bestaat er ook een andere: een explorerende, een verlangen te begrijpen wat nog onbegrepen is, te luisteren naar wat we nooit hebben gehoord en te zeggen wat nog nooit is gezegd. Het ervaren van poëzie en het maken daarvan is zo'n manier waarop een explorerende rationaliteit zich manifesteert. Er bestaat een noodzaak van een zekere ontvankelijkheid en onbevangenheid, de bereidheid om iets, door het harnas van de conventionele rede heen, bij zich binnen te laten dringen. Deze explorerende rationaliteit heeft de mogelijkheid een beschrijving te geven van een voor ons onbekende werkelijkheid. Hierin is geen sprake van een taal, waarin waarnemingen en conclusies duidelijk controleerbaar en weerlegbaar zijn. Als men deze gangbare beelden van de wereld loslaat leidt het nadenken tot de paradoxale ontdekking, dat weten en begrijpen het zicht openen op wat de mens niet weet en niet begrijpt, dat de geheimen van de wereld zich uitbreiden. Zonder het irrationele zoeken en tasten is er geen vooruitgang mogelijk’ . (Kopland R. 1996,165-166)

1.6. De zichtbare en onzichtbare werkelijkheid

Kopland gelooft niet in een andere wereld, een hiernamaals. Het enige wat voor hem telt in het leven is de zichtbare wereld, niet de onzichtbare. De wereld waarin wij leven is al vreemd genoeg. We komen ogen en oren te kort om het mysterie van de dingen te zien: dat de wereld is zoals ze is. Hij citeert hiervoor Fernando Pessoa (1888-1935), één van de grootste Portugese dichters, met de volgende woorden: ‘Je leest bij Pessoa: het is vreemder dan alles / wat vreemd is dat de dingen werkelijk zijn/ wat ze lijken te zijn en dat er niets / valt te begrijpen’ (zie Bijlage 1 voor het hele gedicht).

Het mysterie van de dingen

‘Ik heb het tot nu toe in ‘Aan het grensland’ over het hiervóórmaals en het hiernamaals gehad, alsof er voor en na mij een tijd, een ruimte, een iets zou zijn waarin ik geleefd heb, respectievelijk weer (?) ga leven, nou ja leven, zoals als bestaan’, ‘er zijn’. Als dat waar zou zijn, zou ik me er toch geen enkele voorstelling van kunnen maken. Ook niet trouwens als het niet waar zou zijn’ [..]

Grenslaan

‘Je kijkt over het land en je noemt het het grensland maar dit land heeft geen naam

*je denkt dat het land daar voor jou bedoeld is
Maar je weet het is voor niemand bedoeld
je wilt dat dit land er altijd was
Er altijd zal zijn maar er is geen altijd
je weet het toeval heeft je gemaakt en breekt je
Ergens weer af waar en wanneer in dit land
je leest: dit uitzicht is het geval
en: het geheim van de wereld is het zichtbare
niet het onzichtbare' (Kopland R. 2005, 18, 22)*

Zijn afwijzen van het grensland betekent een afwijzen van iedere vorm van metafysica, d.w.z. het zoeken naar een eigenlijke wereld achter deze wereld. Voor Kopland bestaat alleen het nu, niet de eeuwigheid

'Ik ben een kortstondig bewoner van deze aardbol, met alle vreugde en narigheid vandien en zonder ideeën over een hiervoor- of een hiernamaals. Ik ben er, het is er, in alle hevigheid, in plaats van eeuwigheid. Een moment, de utopie van het nu'. (Kopland R. 1996, 176)

1.7. Passanten op deze wereld in een onverstoorbare natuur

In de ogen van Kopland zijn we passanten in een wereld die zich niets van ons aantrekt, ons overleeft en daardoor ons het besef van tijdelijkheid inprent. Hoe meer we van de wereld te weten komen, des te dieper dringt het tot ons door, dat de wereld haar eigen gang gaat, onverstoorbare. Vandaar dat we in ons leven steeds meer het gevoel krijgen, dat we door de dingen achtergelaten worden. De wereld vergeet ons gewoon, alsof we er niet zijn. Ze gaat op in zichzelf.

'Wij zijn passanten op deze aardbol en in de kennismaking met deze aardbol is het afscheid vervat. Het besef van een wereld die zich laat zien, zoals hij of zij is, is een besef van eigen tijdelijkheid. Alsof de wereld stolt. Dan pas voel je de tijd. Dan pas voel je ook dat de wereld om je heen anders is dan jezelf' (Kopland R. 1996, 89)

'Ik zie het nu terug in een museum, op een reproductie en ik ben daar niet. Het ligt daar vergeten te zijn. Het zijn wij die de dingen achterlaten, maar wij zijn het zelf die worden achtergelaten door de dingen, om met T.van Deel te spreken. Het raadselachtige van het verhaal is de scherpte waarmee ik besef dat de wereld mij vergeet' [...] 'De wereld is er zonder mij, en ik vang daar al een glimp van op. (Kopland R. 1996,67,167).

2. De rol van de poëzie in het leven

De poëzie heeft een belangrijke functie in het leven. Het gaat in de poëzie van Kopland niet om de actualiteit, maar om wat achter de actualiteit ligt: ons bestaan als mens. Ze brengt ons in contact met de diepste levensvragen die in het gewone leven niet aan bod komen of verzwegen worden. Het gedicht kijkt achter de sluier van de onwetendheid naar wat verzwegen wordt, hoe dit actueel en vluchtig wordt. Ze reduceert de wereld niet, zoals de wetenschap dit doet, maar toont de wereld in haar geheel. Achter en in die wereld verschijnen problemen als: we zijn uitgeleverd aan de tijd, we komen uit het niets en keren daarin terug. Intussen leven we in

de paradoxale situatie van gedetermineerd en vrij zijn, de dood te haten en te moeten aanvaarden, de wereld te willen kennen en zelf er deel van uit te maken. Het uiteindelijk doel van de poëzie is ons troosten over het 'zo-zijn' van de wereld, haar onverstoortbaarheid. De poëzie stelt vragen, verwerpt antwoorden en stelt andere vragen. Dat is de enige manier om iets te zeggen wat eigenlijk niet te zeggen valt en daar toch om vraagt.

2.1. Achter de actualiteit

De poëzie probeert achter de actualiteit de levensvragen van de mens in beeld te brengen.

Poëzie, net als kunst, moet de wereld uitvergroten. Ze moet oog krijgen voor het ongeziene, wat nog niet eerder opviel. Kopland sluit zich hierbij aan bij een gedachtegang van de filosoof Lolle Nauta (1929-2006). Zowel in ons dagelijks leven als in de wetenschap wordt de wereld tot hapbare brokken gereduceerd, waardoor de rijkdom van het geheel soms verloren gaat. De poëzie leeft van het geheel.

Levensvragen

'Onlangs werd ik door de actualiteitenrubriek NOVA benaderd met de vraag poëtisch commentaar te leveren op 'iets' in het actuele nieuws. Newsnight van de BBC begon dat die dag te doen en men wilde daar in NOVA aandacht aan schenken door een Nederlandse dichter te laten demonstreren hoe zo'n poëtische bijdrage aan de vaderlandse nieuwsrubriek er uit zou kunnen zien. Of ik die dichter wilde zijn. Het was maandagmiddag, dinsdagavond moest mijn product worden uitgezonden. Ik mocht er een paar uur over nadenken. Ik dacht na. Wat ik dacht zal ik proberen kort te reconstrueren. Mijn eerste gedachte was dat ik niet op het aanbod in moest gaan. Mijn eigen poëzie is niet de neerslag van een visie op de actualiteit van het menselijk leven, het gaat in mijn poëzie veel meer om de 'condition humaine', onze verwikkeldheid in de 'diepste' kwesties van ons bestaan. We zijn uitgeleverd aan de tijd, we komen uit het niets en keren daarin terug en we weten dat. Intussen leven we in de paradoxale situatie van gedetermineerd en vrij te zijn, de dood te haten en te moeten aanvaarden, de wereld te willen kennen en zelf er deel van uit te maken. Die situatie, die moet zichtbaar worden in mijn gedichten. Kwesties waar iedereen mee zit, ongeacht herkomst, religie of politieke overtuiging, ongeacht maatschappelijke situatie. Werkelijkheid, jawel, maar dan beschreven in een taal waarin vragen worden gesteld, antwoorden verworpen, andere vragen gesteld, andere antwoorden verworpen, ad infinitum, omdat dat de enige manier is om iets te zeggen over iets wat eigenlijk niet te zeggen valt en daar toch om vraagt. Een heel andere taal dan die van de verslaggevers, de politici. Hun taal vertelt ons hoe ons dagelijks bestaan maatschappelijk in elkaar zit, hoe dat bestaan veranderd kan worden. In de taal van het nieuws worden handelingen, daden, gebeurtenissen beschreven 'met het oog op morgen': woorden staan in dienst van actie in een concrete maatschappelijke werkelijkheid. Hoe anders zie ik de functie van poëtische taal. 'Poetry makes nothing happen', die uitspraak van Auden heb ik al vaker met instemming geciteerd. Wat moest het relativiserende gemompel van Kopland in de werkelijkheid van NOVA? (Kopland R. 2003,105-106)

De wereld uitvergroten

'In een van zijn columns in het tijdschrift Filosofie Magazine [...] spreekt L.W.Nauta over de kunst van het uitvergroten. De onderzoeker en de kunstenaar moeten door een kiertje naar de wereld kijken, 'om zoiets te ontdekken wat nog niemand eerder opviel'. Ik noem het in dit

geval inzoomen, want dat is wat er in dit gedicht gebeurt. ‘De grap is om met behulp van wat er achter de sluier der onwetendheid te ontwaren valt, een nieuw licht te werpen op een probleem’, schrijft Nauta in dezelfde colum. Ik wilde achter de sluier van de boodschap van dit nieuws, in deze krant, in de taal en de beelden waarin onze actuele maatschappelijke werkelijkheid wordt beschreven, laten zien dat er iets essentieels verzwegen wordt, hoe het actueel en daarmee vluchtig wordt gemaakt. Ik wilde dat zwijgen laten zien en dat vluchtige vastleggen, het actuele ontactualiseren. En zo kwam ik, zoals dichters dat nu eenmaal komen, terecht bij de ‘diepste’ kwesties van ons bestaan: we komen uit het niets en keren daarin terug en we weten het, als we het willen weten. We zijn gedetermineerd en vrij, we haten de dood en moeten hem aanvaarden, we willen de wereld kennen en maken er zelf deel van uit. Dit is geen politieke boodschap. En toch. Kijk naar die ogen’. (Kopland R. 2003, 110)

Reducties opheffen

‘H et moet ongeveer zo zijn: om de wereld een beetje te begrijpen en te beheersen zijn we genoodzaakt gigantische reducties te plegen. De taal dwingt ons in een denkschema; onbruikbare verschijnselen blijven naamloos, mede daardoor worden ze niet opgemerkt of onmiddellijk vergeten. Vaak zien we die gereduceerde wereld aan voor de echte. Maar er valt duizelingwekkend veel meer te zien en te ervaren, en poëzie verwijst daarnaar. Elke dichter volgt zijn eigen ‘zo is het’-gevoel, en heft zo, op zijn eigen manier, iets van die reductie op’ (Kopland R. 1989,106) .

2.2. Troost van de poëzie

Poëzie kweekt het besef aan, dat de wereld is, zoals hij is. Hoe vinden wij troost in de ervaring, dat we tijdelijk en alleen zijn? Kopland laat in de beschrijving van de troost die poëzie biedt, allerlei gevoelens in elkaar overlopen, waardoor er een complex geheel ontstaat. Hij geeft aan de troost allerlei namen: troost van de herkenning, dat de wereld is, zoals hij is; troost als melancholische waarheid, die dichtbij het geluksgevoel ligt. Het besef van eindigheid drukt ons op het feit, dat we nu leven, op dit moment.

Troost van de herkenning

De troost van de herkenning bestaat in het gevoel, dat de wereld is zoals hij is. Dit feit wordt door de mens aanvaard. Dat geeft een ‘verdrietig geluksgevoel’.

‘Het uiteindelijk doel van poëzie is troost, voor de schrijver en voor de lezer. De troost van de herkenning. Maar in de poëzie is er iets bijzonders aan die herkenning: de lezer weet en voelt zich niet herkend als slachtoffer van zijn eigen lot, doordat dat lot door de dichter met hem wordt gedeeld. Het ik van de dichter is ‘achter de rug’. Poëzie geeft daarnaast, of daaronder, of daarboven een ervaring, die geen gevoel is, geen gedachte, maar iets dat ik maar een ‘besef’ noem, een besef van ‘zo is het’, ik wist het al wel, maar ik weet het opnieuw: ‘zo is het’. Het is geen pessimisme, het is zeker geen optimisme. Het is niet een negatieve of positieve bril waarmee verleden, heden en toekomst worden gezien, niets van ‘het is allemaal niks’, of ‘het is allemaal heerlijk’, het is een besef van ‘melancholische waarheid’, dat dicht bij geluksgevoel komt en dat misschien zelfs wel is: wij zijn tijdelijk, wij zijn alleen, het is niet

anders. Poëzie bewerkstelligt het verdrietige geluksgevoel: ik wist wel dat ik leef, maar ik besef het opnieuw: ik leef nog, hier, nu, niet vroeger, niet later, niet elders, nee, hier, nu. Een ogenblik van eeuwigheid, een ogenblik met en zonder het grote gemis. Alsof je dood bent, en nog niet. De wereld gaat haar onverstoorbare gang en je aanvaardt het. Zo troost poëzie’.
(Kopland R. 1989, 174-175)

Besef van eenzaamheid

De ontroering die de poëzie te weeg brengt geeft de mens een besef van eenzaamheid, maar dan van een eigen soort. Het is de vreugde alleen te moeten leven en wel op een intensieve wijze.

‘Ontroering, kortom, is een toestand waarin de onbewuste vanzelfsprekendheid van onze relatie met de wereld is verstoord. Het is een eigenaardig ‘objectief ‘ besef, dat we verdriet of vreugde proberen te noemen, maar het niet is. Alleen het woord ‘eenzaamheid’ komt in de buurt. Als we de tijdelijkheid en de vluchtigheid van ons verhaal over de wereld herkennen blijft die eigenaardige eenzaamheid over.

‘Nogmaals wil ik hier het misverstand uit de weg helpen dat het in een gedicht gaat om wat een auteur zelf heeft meegemaakt. Zelf heb ik nooit een kind verloren aan de dood, terwijl het gedicht me treft op een existentiële plek in mijn ziel. Geen medelijden, geen verdriet, geen blijdschap voel ik, het is eigenlijk geen gevoel dat ik voel, het is meer een besef, een besef van zoiets als ‘eenzaamheid’. Het is helemaal geen onaangenaam besef. Het is de gedachte: ja, met deze dreiging van ooit alleen te moeten vallen en alleen te moeten laten vallen, daarmee moet ik leven, ja zelfs, daaraan dank ik de intensiteit van het leven, op zo’n moment, tijdens het lezen van dit gedicht’. (Kopland R. 1989, 21)

‘In de essaybundel Het mechaniek van de ontroering schreef ik: bij ontroering is het alsof je herinnerd wordt aan iets onbekends, alsof een sleutel een slot in je lichaam en je ziel opent, waarvan je niet wist dat je het wist dat je het in je had, alsof je iets leest of ziet, waarvan je niet wist dat je het wist. Ontroering is een gevoelloos voelen, een gedachtenloos denken, waarvan de inhoud nog het beste kan worden benaderd met: zo is het, zo was het, en zo zal het altijd zijn, of, anders gezegd, ik zie dit, niet omdat ik het er zelf van maak, maar omdat het zo is [...].

Deze eenzaamheid wordt opgeroepen door poëzie. Maar niet alleen door poëzie. Alle kunst doet dat. Meer nog, deze eenzaamheid wordt bij mij opgeroepen door alles wat mij herinnert aan het onbekende. Ik wist niet dat ook gebouwen dat konden. Maar hier gebeurt het. Hoe komt dit?

Het woord eenzaamheid wordt in het algemeen niet in verband gebracht met een aangename gemoedstoestand, laat staan met een gevoel van geluk. Maar de eenzaamheid die ik hier bedoel heeft alles met geluk te maken. Hoezeer ook geluk afhankelijk wordt geacht van bij elkaar horen, verbondenheid, niet eenzaam zijn, het is juist het besef van eenzaamheid dat ons

in staat stelt het gevoel van bij elkaar horen en verbondenheid te ervaren. Denk aan onze dierbaarste momenten. (Kopland R. 1989, 2003,127-128)

Depressie en geluksgevoel

Er is volgens Kopland een groot onderscheid tussen depressie en weemoed, geluk en melancholie, die de troost van de poëzie uitmaken. Bij depressie is er sprake van vastgelopen zijn in het verleden. Het is geslotenheid voor de toekomst. Bij geluksgevoel ligt de toekomst open, ook al is men zich bewust dat het verleden onherroepelijk voorbij is. Dat geeft een weemoedige stemming. Geluk is weemoed, omdat het verleden zich niet herhaalt (zie een gedicht van Kopland over geluk in Bijlage 2). Frans Frijns (1934, filosoof) citeert op dit punt een gedachte van Kopland over weemoed: 'Ik verlang niet naar vroeger, ik verlang naar ervaring waar ik zelf helemaal aan mee doe, met mijn hoofd en mijn hartslag, mijn ademhaling, mijn zweetklieren, mijn pik. Ik verlang naar ervaring, en ervaring is nieuw,nu'.

'Dan komt het. Wij leven aan de hand van verwachtingen, van toekomst, geluksgevoel is leven met een open toekomst. Depressie is leven met een gesloten toekomst. Geluk is weemoed omdat het verleden zich niet herhaalt. Weemoed is geen depressie. Depressie is gebrek aan weemoed, is vastzitten aan het verleden'. (Kopland R. 1996, 56)

Melancholie

Het is niet zo eenvoudig om Kopland te volgen, als hij het over melancholie heeft. Hij vindt dit geen vage stemming, maar juist exact en scherp omljnd. Het gaat over de vorm die ervaren en besproken wordt. Hoe ijler en leger de tekst wordt, hoe krachtadiger de melancholie zich aan ons opdringt. Deze leegte maakt het voorbije zichtbaar. Ik ben geneigd te zeggen: maakt het ongrijpbaar vanwege de ijlte. Formules als de goddelijke waarheid of toepasbaarheid van uitspraken zijn hier voorbeelden van.

'Melancholie heeft in tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, niets van doen met vaag gemijmer, maar met precisie, exacte denkwereid. Het is de aard van de beschrijving (de ondergeschiktheid van de inhoud, het beschrevene), die de drager is van de melancholie. Anders gezegd, hoe meer het gaat om een vorm waarin er wordt ervaren en gesproken, hoe ijler en leger een tekst als het ware wordt, hoe krachtiger de melancholie zich aan ons opdringt. Hoe exacter de taal, hoe verder de verwijdering tussen de aanleiding en de beschrijving, hoe minder onze wereld herkenbaar wordt. Goddelijke waarheid, algemene toepasbaarheid van uitspraken, zij stemmen buitengewoon melancholiek, zij maken de leegte, het voorbije als het ware zichtbaar' (Kopland R. 1996,142)

Humor en weemoedige troost

Kopland ziet als kern van de poëzie van Frank Koenegracht 'de troost van de humor'.

'Haarscherpe tekeningen zie ik van het menselijk tranendal, waarin het besef daarvan en het verweer daartegen, de humor trefzeker worden opgeroepen. Maar als het dan eindelijk gaat sneeuwen komen de lach en de traan zo dicht bij elkaar, dat humor en troost ineenvloeien. Is dit de bedoeling van het gedicht? Ja, voor mij wel. Ik zoek geen humor en geen troost in dit gezicht, ik vind ze. Ik kan niet anders dan in de lach schieten, ik kan niet anders dan weemoedige troost voelen bij het slot'. (Kopland R. 1989,49)

'Ik denk dat de kracht van dit gedicht gelegen is in die onlosmakelijke verbintenis tussen ernst en humor. Zie je de humor niet, dan zie je de onbegrijpelijke ernst en omgekeerd; als je de ernst niet ziet, zie je onbegrijpelijke meligheid. En er is nog iets wat me boeit. Er is een soort humoristische distantie en een soort ernstige betrokkenheid in dit gedicht, maar de vraag waar dan afstand van genomen wordt en waar dan betrokkenheid mee wordt getoond is niet goed te beantwoorden. Er zijn wel antwoorden te bedenken, maar ze zijn niet meer dan parafrases van het antwoord dat het gedicht zelf geeft. Zo'n parafrase zou kunnen zijn: het is tragisch dat wij zo zoekende zijn in deze wereld, naar woorden die dat 'iets' zeggen waar we 'thuis' zijn en dat dat niet lukt, maar het maakt ons ook vrolijk omdat we anders geen gedichten meer hoefden te schrijven en te lezen'. (Kopland R. 1989, 114)

Literatuur

- Kopland R. Mooi, maar dat is het woord niet. Amsterdam 1989
- Kopland R, Het mechanisme van de ontroering. Amsterdam 1996
- Kopland R, Twee ambachten. Amsterdam 2003
- Kopland R. Over het hiernamaals. 's Hertogenbosch 2005
- Kopland R. Toen ik dit zag. Amsterdam 2008

Bijlage 1: Gedicht van Fernando Pessoa over de verborgen zin der dingen

Wat zich niet laat zien

*'Het mysterie der dingen, waar is dat?
Waar is het, dat het zich niet laat zien
Althans om te tonen dat het mysterie is?
Wat weet de rivier hiervan en wat de boom?
En ik die niet meer ben dan zij, wat weet ik ervan?
Telkens als ik naar de dingen kijk en denk aan wat de
Mensen er van denken,
Lach ik zoals een koele bergbeek klatert over stenen.*

*Want de enige verborgen zin der dingen
Is dat ze geen enkele verborgen zin hebben.
Het is vreemder dan alles wat vreemd is,
Vreemder dan de dromen van alle dichters
En de gedachten van alle filosofen,
Dat de dingen werkelijk zijn wat ze lijken te zijn
En dat er niets te begrijpen valt.*

*Ja, dat hebben mijn zintuigen helemaal alleen geleerd:
De dingen hebben geen betekenis, ze bestaan.
De dingen zijn de enige verborgen zin der dingen.
(F. Pessoa, Gedichten. Amsterdam 1987, 107)*

Bijlage 2: gedicht van Kopland over geluk

Geluk is een herinnering aan geluk. Ik moet even aan deze gedachte wennen, want herinnering gaat over het verleden. Voor Kopland is geluk het zoeken van de herinnering aan het geluk, dat zich in ons verbergt. Het is weer voor de geest halen de momenten waarop wij gelukkig waren. Dit herinneren is zelf weer een bron van nieuw geluk. Aldus een gedicht van Kopland uit zijn bundel 'Gedichten 1966-1999, blz. 390

Wat is geluk

*Omdat het geluk een herinnering is
bestaat het geluk omdat tevens
het omgekeerde het geval is
ik bedoel dit: omdat het geluk ons
herinnert aan het geluk achtervolgt het
ons en daarom ontvluchten wij het
en omgekeerd, ik bedoel dit: dat wij
het geluk zoeken omdat het zich
verbergt in onze herinnering en*

*omgekeerd, ik bedoel dit: het geluk
moet ergens en ooit zijn omdat wij dit
ons herinneren en dit ons herinnert.*